

Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi

The Journal of International Social Research

Cilt: 9 Sayı: 43 Volume: 9 Issue: 43

Nisan 2016 April 2016

www.sosyalarastirmalar.com Issn: 1307-9581

RUSYA TÜRKLERİNİN TÜRK DİL VE KÜLTÜR İNKİLÂBINA KATKILARI THE CONTRIBUTION OF RUSSIAN TURKS TO TURKISH REVOLUTION OF LANGUAGE AND CULTURE

Rumeysa BİLGİLİ*

Öz

"Türk" kelimesi farklı coğrafyalarda farklı tanımlamalarla anlam kazanmış bir terimdir. Türkiye'de bu ibare, Türkiye Cumhuriyeti sınırlarında yaşayan ve Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olan topluluğu ifade etmek için kullanılmaktadır. Bugün Türkiye'nin dışındaki Türkler buldukları coğrafi bölge, yaşadıkları bölgenin siyasi yapısı ve Türkiye ile uzun yıllardan beri olan kopuklukları ve geliştirdikleri yazılı edebiyat ve değişen örf-adet dolayısıyla kendilerine has özellikler gösterirler. Bu faktörler, Türkiye dışındaki Türklerin kendilerini Türk diye adlandırmayarak kendi boylarının adını millet adı olarak kullanmalarına sebebiyet vermiştir. Türk olarak ise Anadolu'daki ırkdaşını kabul eder olmuşlardır. Ancak farklı coğrafyalarda yaşasalar dahi bu milletleri birleştiren bazı faktörler mevcuttur. Türk boyları birbirlerinin devamı niteliğinde kurdukları devletler dolayısıyla *Tarihî birlik*, yayıldıkları çevreler ve etki alanları dolayısıyla *Coğrafi ve Kültür birliği* ve iletişimlerini sağlama amacıyla da *Dil birliği* içerisindedirler.

Nitekim Türk dili, Türk insanının varlık savaşında onunla birlikte kimliğinin en önemli işareti olarak payına düşeni almıştır. Göçler, savaşlar, istilalar yaşayan Türk ile birlikte dil de göç etmiş, varlığının devamı için savaş vermiştir. Asimile politikalarının olumsuz yansımalarından kurtulma amacıyla Rusya sınırlarında yaşayan ve *Rusya Türkleri* diye adlandırdığımız topluluklar zamanla bu birliklilik ülküsünden hareketle bir takım yenileşme hareketlerine yönelmişlerdir. Azerbaycan, İdil-Ural Bölgesinde yoğun olarak görülen bu dil birliği doğrultusundaki çalışmalar Türkiye'deki inkılâp hareketlerine de öncülük yapmıştır. Nitekim Cumhuriyet dönemi öncesinde dildeki yabancı unsurların temizlenmesi, dilin sadeleştirilmesi, gramer ve lügatinin hazırlanması, Arap harflerinin ıslahı veya değiştirilmesi, imla kargaşasının ortadan kaldırılması, çoğu milliyetçilik fikirlerinin kuvvetlendiği zamanlarda üzerinde durulmaya başlanan ve Tanzimat'tan sonra da daha şuurlu hareketlerle ele alınan meseleler olup bugün de pek çoğu tartışma konusudur.

Çalışmamızda dil ve kültürel boyutuyla ele alacağımız bu gelişmelerin Türkiye'de dil alanındaki yeniliklere olan katkısı bu minvalde karşılaştırmalı olarak analiz edilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Türk, Tanzimat, Millet, Kültür, Asimile, Yenilik.

Abstract

The word "Turk" is a term which gained its meaning through different definitions in different areas. This phrase in Turkey is used to refer to the society living within the Republic of Turkey and citizens of Turkish Republic. Today, the Turks living out of Turkey have gained characteristic features due to the geographical area they are in, the political structure of the area they live in, and disconnection with Turkey for ages, and their written literature, and changing customs. These factors led the Turks living out of Turkey to use the names of their clans as nation, not naming themselves Turks. As Turks, they accepted the people living in Anatolia as people of the same race. However, there are some factors uniting these nations though they live in different regions. The Turkic tribes are in *Historical Unity* due to continuous nations they established; in *Geographical and Cultural Unity* due to the areas they expanded into, and spheres of influence, and in *Language Unity* in order to achieve communication.

Thus, the Turkish language received its share as the most significant sign in the Turkish people's struggle of existence. The language also migrated, and fought to continue its existence together with Turks who went through migrations, wars, and invasions. In order to get rid of the reflections of the assimilation policies, the societies living in Russia regarded as *Russian Turks* turned towards some changes through this unity ideal. The efforts in line with this language unity concentrated in Idil-Ural Region, Azerbaijan, led the revolutionary activities in Turkey. Hence, clearing foreign elements in the language prior to the Republican period, simplification of language, preparation of grammar workbook and dictionary, change or reformation in arabic letters, removal of spelling confusion are the matters which were emphasized during the period of rise of most nationalistic ideas through more conscious activities after Tanzimat (Tanzimat reform era), and still today are matters of discussion.

In our study, the contribution of these developments which we will study through language and cultural dimension to the novelties in language in Turkey will be analyzed within this direction.

Keywords: Turk, Tanzimat, Nation, Culture, Assimilation, Novel.

GİRİŞ

Türkler, tarihî süreçte farklı coğrafi alanlarda varlık göstermişlerdir. Farklı devlet bünyelerinde bulunsalar dahi varlıklarını uzun süre muhafaza edebilmişlerdir. Türklük mücadelesinin bir örneğini teşkil eden Rusya Türkleri ve verdikleri mücadele onların varlıklarını muhafaza etme yolunda giriştikleri yenileşme çabalarıyla kendini göstermiştir. Türkiye dışındaki Türklerin çoğunluğu uzun yıllar boyunca katı rejimli sosyalist ülkelerin vatandaşı durumundaydılar. Her türlü ihtiyaçlarının devlet tarafından karşılandığı sosyalist bir ülkede yaşamının neticesinde şahsi inisiyatif gösterme alışkanlığını büyük oranda elde edememişlerdir. Dolayısıyla da fikir, düşünce yapıları, yaşayış tarzları, dünya görüşleri sınırlı olmuştur. Bu

* Nevşehir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı Doktora Öğrencisi.

topluluklar, Ruslaştırma ve asimilasyon politikaları ile dilsel ve kültürel anlamda gerçekleştirilen ayrıştırma faaliyetleriyle *böl- parçala- yok et* siyasetine alet edilmeye çalışılmışlardır. Bu süreçte Türkiye, baskılara maruz kalmış soydaşlarının ikinci vatanları olma vazifesini hep muhafaza etmiştir. Türkiye dışındaki Türkler ve Türkiye'deki Türklerin bu birlikteliğini zaafa uğratma amacıyla olan güçler, bu unsurlar arasına nifak tohumlarını serpiştirmek amacıyla bir takım politikalar izleme yolunu seçmişlerdir. İlk olarak iletişimsel sıkıntıları gündeme getirmek amacıyla Rusya bünyesinde yaşayan Türk topluluklarının her biri için ayrı bir yazı dili geliştirme yoluna varabilecek değişikliklere yöneleceklerdir.

Nitekim Türkiye'de bugün ayrı Türk dilleri yerine Türk şiveleri tabiri kullanılmakta olup Özbekçe, Kazakça, Tatarca gibi edebiyatı mevcut olan dillerin hepsinin aynı kökten çıktığı kabul edilmektedir. XX. Yüzyıl Türkülerin hızlı bir alfabe değişimine girdiği dönem olmuştur. Türklerin İslâmiyet'i kabulü ile kullanmaya başladıkları Arap harfleri, XX. yy 'ın başına kadar herhangi bir reform yapılmadan kullanılagelmiştir. Rusya'daki "*Cedidçilik*" hareketinin bir etkisi olarak yazıda ünlü harfleri okutmak üzere ekler yapılarak imlâda reform hareketine girildi. Osmanlı Türkleri ise bu türden bir reform yapma gereğini duymadılar ve neticede iki ülke arasında Arap harflerini kullanan Türkülerle yazıda ilk farklılık baş gösterdi. Rusya'da çarlık rejimini deviren Bolşevikler hakimiyetlerini sağladıktan sonra azınlıkların alfabelerini değiştirme fikrini ortaya attılar. Rejimin bu arzusu doğrultusunda 1926'da Bakü'de toplanan *Türkoloji Kurultayı*, bilhassa Tatar üyelerin itirazlarına rağmen Türkî halklar için Latin esasına dayanan yeni alfabe kabul etti.

1928'de Türkiye'de aynı doğrultuda bir reform yapılmış ve Latin esasına dayanan yeni alfabe kabul etmişti. Ancak her iki alfabe arasında harf farklılıkları mevcuttu. Bu durum Türkî toplulukların anlaşmasında birtakım sıkıntılara yol açmaktaydı.

Neticede Latin harflerinden vazgeçilerek Kiril yani Rus alfabesi esas alınarak bu sefer her Türk boyu için ayrı alfabeler türetildi. Bu değişim şiveleri en yakın Türkî toplulukları birbirinin yazısını okuyamayacak duruma getirdi. Değişik boylara mensup Türkî aydınlar anlaşma dili olarak Rusçayı kullanmak zorunda kalmışlardır.

Rusya sınırlarında yaşayan Rusya Türklerinin bir politika gereği ayrıştırılmaları ve kültürlerinin yozlaştırılmasına karşı zaman içerisinde bir mücadele hareketi bu topluluk içerisinde yaygınlık kazanacaktır. Kendi öz benliklerinin farkına varan bu kitleler zaman içerisinde bazı birliktelik hareketlerine yöneleceklerdir. Bu aşamada öncelikle dinî birliktelik, Türklerin ortak düşmana karşı koymalarında önemli bir faktör olmuştur. Bunun yanında Türkler arasındaki birlik meselesinde dil faktörü çok etkin bir rol oynamaktadır. Türkiye ve Türkçe ile bu birlikteliği sağlamayı amaçlamışlardır. Gazete ve dergilerde bu birlikteliğin faydalarını dile getirmeye başlamışlardır. Zaman içerisinde Türkiye'ye gelen bazı şahsiyetler mücadelelerine buradan da devam etmişler ve hem Türkiye'deki yenileşme hareketlerine katkıda bulunmuşlar; hem de kendi vatanlarındaki yenileşme hareketlerini yürütmüşlerdir.

1.1.Rusya Türkleri ve Yenileşme Çabaları

Yaşadıkları topraklar üzerinde haklarını savunabilecek düzeyde de olsa haklara haiz olmak isteyen Türkî topluluklar yenileşme sürecinde önemli işlevler üstlenmişlerdir. Rusya Türklerinin yenileşme çabalarına baktığımızda bilhassa bu gelişmelerin İdil- Ural Bölgesi'ndeki Kazan Tatarları ile Kırım'da ve farklı bölgelerde yaşayan Kırım Tatarları arasında ve Azerbaycan'da ortaya çıktığını ve geliştiğini söylememiz mümkündür. Bir coğrafyada medeniyetin gelişmesinin farklı gerekçeleri vardır. Tarih boyunca yerleşik hayat, tarım, ticaret insanların hayatlarında kültürel bir canlılığın zuhur etmesine şahitlik etmiştir. Bu gelişmelerin yaşanabilmesi için ise stratejik öneme sahip alanların gerekliliği su götürmez bir gerçektir. Ayrıca insanların baskı altında yaşadıkları güçlere karşı direniş hareketine girişmelerine dair örneklere de tarihin sayfalarında rastlamamız mümkündür. Dolayısıyla Rusya Türkleri olarak nitelendirebileceğimiz bu zümreler acaba hangi gerekçelerle yenileşme çabalarına yönelmişlerdir?

Öncelikle mevcut Rus yönetiminin tahakkümünde yaşamaları bu zümrelerin asimile edilmeye çalışılması ile pekiştirilmeye çalışılmıştır. Ancak bu asimilasyon sürecinde öncelikle topluluklar arası iletişimin zaafa uğratılması, eğitimden yoksun bırakma ya da birtakım şartlar altında bu hakkı kullanmalarına izin verme, stratejik merkezleri ellerinden alma gibi girişimlere başvurulacaktır. Tüm bu baskılara karşı kısıtlı imkanları fırsata dönüştüren kitleleri ise yenileşme adı altında verilen birtakım yetkilerle tepki çekmeden sindirmeye girişeceklerdir. Ancak bu topluluklar bu fırsatları yerinde ve zamanında değerlendirerek Türkiye'deki soydaşlarının da desteğiyle hayli yol kat edebilecek ve bağımsızlık yolunda önemli adımlar atabileceklerdir. Nitekim bu topluluklar içerisinde Tatarlar, Rusya topraklarında önemli bir güç olarak varlık göstermişlerdir. Özellikle ticarî yetenekleri onların Ruslaştırma politikasına direnibilmelerini sağlamıştır.

Bu bağlamda mevcut yönetim dinî ve ekonomik anlamda bu topluluğun reform hareketlerine girişmesine müsaade etmiştir. Ancak zaman içerisinde bu reform hareketleri dil ve kültürel kimliğin zuhurunu sağlayacaktır.

Aynı şekilde Azerbaycan'da petrol kaynakları sayesinde zenginleşen tüccar zümresi bir aydınlar sınıfı oluşturmaya yönelecektir. Ancak tüm bu gelişmelerin temelinde Kırım Tatarlarından *İsmail Gaspıralı'nın* giriştiği mücadele dikkate şayandır.

Bu yenileşme hareketine kısaca değinmek gerekirse; Rusya, Türk topluluklarının birbirleriyle bağlantısını kesmek için yürüttüğü politikalarında baskı ve zulüm ile bir netice almaya çalışmışsa da bu durum çok geçmeden tepki hareketleri ile karşılık bulmuş ve Rusya politikalarını ılımlı bir seyirde sürdürme yoluna gitmiştir. 1789 Fransız İhtilali ile gelen milliyetçilik akımı tüm imparatorluklar nezdinde farklı toplulukları kimlik arayışına sevk etmeye yetmiştir. Nitekim Rusya içerisinde yer alan Türkler arasında da bu arayışa yönelme gecikmemiştir. Çarlık Rusya'sı içerisinde bilhassa II. Katherina döneminde bu kitlelere dini özgürlük yetkisi verilmeye başlanmıştır. (Zenkovsky;2000,22) Bu yetki ile hareket eden topluluk olarak da karşımızda Tatar zümrelerini görürüz. Rusya, 1792'de Tatarlara geniş ticarî haklar tanımış bu durum, bu topluluğun siyasi ve kültürel anlamda gelişmesini sağladığı gibi İdil Boyu Müslümanları arasında okuma-yazma bilenlerin çoğalmasına ve bir aydınlar zümresinin ortaya çıkmasına yol açmıştır. XVIII. yüzyılın sonunda ortaya çıkan Tatar reform hareketi, son dönem Müslüman dünyasındaki akımlarla benzerlik göstermekle birlikte, Tatar reformu kendine has birtakım özellikler taşımaktadır. "*Kazan Tatarlarının Batı'ya daha yakın olması, Rusya'nın etkisine açık olmaları ve İslam dünyasındaki diğer reform hareketlerinin de farkında olmaları, orada ortaya çıkan reform hareketine değişik bir özellik kazandırmıştır.*" (Kanlıdere;2002,415) XVI. asırdan beri de Rus hakimiyeti altında yaşamış olmaları, onların uyanış hareketine farklı bir özellik kazandırmıştır.

İsmail Gaspıralı'nın 1884'te açtığı ilk *Usul-i Cedit Mektebi* ile Tatar reformcuları yeni bir adla anılacaktır: *Usûl-i Ceditçiler*. Kısaca *Ceditçiler* denildiğinde çoğu zaman Rusya Türkleri arasında yeniliğe açık ve yenilik taraftarı aydınlar kastedilmektedir. (Kanlıdere;2004,150) Bu tarih itibarıyla bu kavram yenileşme hareketleri kapsamında yaygınlık kazanacaktır.

Akçura'ya göre, "*Usûl-i Cedit'in gerçek anlamı Batı ilmini, eğitim usûlünü ve yaşayış tarzını benimsemek, kısacası Batılılaşmaktır. Nitekim, İsmail Gaspıralı, özellikle Rusya Türkleri'nin millî kimliğini muhafaza etmek şartıyla Batılılaşması taraftarı olmuş, gayretlerini bu noktada yoğunlaştırmıştır.*" der. (Akçura;1928,342)

Yenileşme çalışmalarında etkin rol alan Gaspıralı, hedefini şu formülle özetliyordu: Dil birliği; Eylem birliği; Düşünce birliği. "*Gaspıralı'ya göre, "Edebî Türkçe" olarak adlandırılan tek dil, Türklerin birliğinde temel faktörlerinden biri olmalıydı. Suni bir şekilde yeniden kurulan bu Türkçeyle Tercüman Gazetesi, başka süreli yayınlar ve Gaspıralı ile arkadaşlarının kitapları yayımlanıyordu. Bu dil, Kırım Tatarcası veya Tatarcanın herhangi bir diyalekti değildi. Ortak Türk dili temelinde kurulan bu dil, Türk kökenli halklar arasındaki ilişkilerde kullanılacaktı. Bunun yanı sıra söz konusu dil, bu dönemde kullanılan felsefi, ekonomik ve sosyal terimlerle zenginleştirilmişti. O dile alışmak zor değildi, Gaspıralı'nın hayatta olduğu sıralarda bile herkes tarafından, dilin yaratıcısının da söylediği gibi o, "İstanbul Boğazındaki kayıkçıdan Kaşgar'daki deveçilere kadar herkes" tarafından anlaşılıyordu. Yeni kelimeler, en çok kullanılan dilden alınıyordu, özellikle de modernleştirilmiş Osmanlıcadan. Bu Türkçe, ondan önce Müslümanlar arasında kullanılan Arapça'nın yerine geçmeliydi."* (Vozgrin;2002,480) Konuşulan dili, tek çatı altında birleştirilmeyi ve bu suretle Türki toplulukların iletişim sorununun çözülmesi esasına dayanan Gaspıralı, bu yönde çalışmalarını sürdürmüştür.

Millet ve milliyetçilik gibi kavramların ise Rusya Müslümanlarının gündemine girmesi daha çok Rusya yoluyla olmuştur. Slavcıların fikirlerini *Pan-Türkizm* şeklinde yeniden üreten kişilerin başında da yine İsmail Gaspıralı geliyordu. Gaspıralı, gençlik yıllarında Moskova'da askerî okul öğrencisiyken Slavcıların fikirleriyle tanışmış, meşhur Pan-Slavist Mihail N. Katkov ile dostluk kurmuş ve aynı zamanda halkçıların ve Batılı milliyetçilerin eserlerine ilgi duymuştu. Ruslaştırma siyasetinin farkında olan Gaspıralı, Pan-Slavizm fikrinden esinlenerek Çarlık Rusyasındaki Türk toplulukları arasında dayanışma ve birlik yönünde faaliyetlere girişti. *Tercüman* gazetesindeki yazıları vasıtasıyla Türk dilli topluluklar arasında en gelişmiş dil olan Osmanlı Türkçesine yakın bir dili yaygınlaştırmaya çalıştı. (Kanlıdere;2002,421) Ulema ve ceditçiler arasında gelenekçi- yenilikçi tartışmaları baş göstermişti. Ancak İsmail Gaspıralı'nın öncelikleri inanç konuları değil, toplumsal sorunlardı. Bu dönemde teolojik konulara pek ilgi duymayan ve Batı'yı çok daha iyi tanıyan bir aydın grubu ortaya çıkmıştır. Bu grubun önde gelen temsilcileri olarak *İsmail Gaspıralı, Yusuf Akçura, Zeki Velidi [Togan], Sadri Maksudi [Arsal], Ahmet Ağaoğlu* sayılabilir.

Rus mekteplerinde okuyarak Rus dili ve kültürü aracılığıyla Batı'nın fikir ve değerleriyle tanışan yerel aydınlar seküler dünya görüşünün temellerini atmışlardır. Bu suretle ceditçilik, Volga-Ural havzası ve Kırım dışında hızla yayıldı. Usul-i cedit okulları ve gazetecilik Azerbaycan ve Türkistan'a ulaştı. Fakat Rus İmparatorluğu'nun farklı bölgelerinde sosyal ve siyasi bağlam çok değişik olduğundan dolayı Ceditçilik her toplumda farklı bir nitelik alma eğilimindeydi. (Khalid;2002,636)

Dolayısıyla Ceditçilik Hareketleri 1890'lardan sonra Kırım, Kazan ve Bakü'den gelen tesirler sonucunda ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda medreselerin ıslahı ve ortak bir dil girişimi çerçevesinde hareket edilmeye yönelik çalışmalar kongreler bağlamında başlatılacaktır. İdil-Ural Ceditçiliği'ndeki güçlü dinî ıslahçı söylemin aksine, Türkistan Ceditçileri'nin yazılarında teolojik tartışmaların yer almaması da dikkati

çekmektedir. Bu şahısların siyasi görüşleri eğitimlerini tamamlamak için gittikleri İstanbul ya da Paris'te sekillenmeye başlamıştır.

Pan-Türkist milliyetçiliği savunanlar, özellikle de Rusya asıllı Türk göçmenler, Türk ulusal hareketi içinde önemli bir rol oynamışlardır. Zaten Türk dilini kullanan halkların birleştirilmesi fikri de, 19. yüzyıl sonunda Çarlık Rusyasının Müslüman Türk halkları içinde doğmuştur. Başlangıçta Pan-Türkizm, Rusların, Kafkasya ve Orta Asya'da giriştikleri fetih siyasetine bir tepki ve Pan-Slavizm karşı bir muhalefet hareketi olarak görülmektedir; söz konusu siyasetin Rusya Türklerinin, özellikle de Tatarlar ile Azerilerin ekonomik etkinliklerini ve kültürel kimliklerini tehdit ettiğini unutmamak gerekir.

1905 Rus Devrimi'nin getirdiği hürriyetlerden sonra basın ve yayında büyük bir patlama gerçekleştiren Ceditçilik, bir eğitim ve kültür hareketi olmanın ötesinde siyasî alana da girmiştir. Özellikle 1905 Devrimi sırasında, Türk milliyetçilerinin Rusya'daki eylemleri dikkat çekiciydi. Bu hareket Osmanlı İmparatorluğu'nda etkisini sadece Gasprinski'nin eserleriyle değil, esas 1908'deki Jön Türk Devrimi'nden sonra Çarlık baskısından kaçıp Türkiye'ye sığınan göçmenler aracılığıyla varlığını hissettirdi. Bu göçmenlerin en tanınmışları, Türklerin birliği idealini Osmanlı gençliği içinde ilk yayan Hüseyinzade Ali, Yusuf Akçura ve Ahmed Ağaoğlu'dur. (Georgeon;2006,5-6)

1917'ye kadar Ceditçilerin Rusya ve Avrupa'ya bakışları çok olumluydu. Hepsinin bir amacı vardı: Kendi toplumlarını Avrupa'nın hayran oldukları yönlerini -bilgi, düzen, disiplin, güçlülük- elde etmeye teşvik etmek. Eğer Müslüman toplumlar Avrupa'yı yakalayamazsa durumlarının daha da kötü olacağından endişe duyuyorlardı.

Kısacası Avrupa'nın modernliğini kendileri için istiyorlardı. Bunun için de dilde yenilik yaparak edebî ve kültürel anlamda gelişmişlik ile medeniyeti yakalama yolunu tercih etmişlerdir.

Ceditçilik, alfabenin sadece yeni bir yöntemle öğretilmesinin savunulması olarak başlamış olabilir, fakat çok geçmeden Müslüman toplumunun durumunun derinlemesine eleştirisine dönüştü. Ceditçinin fonetik yöntemi savunmasının altında yepyeni bir bilgi kavramı vardı. Okuryazarlığın kutsal bir etkinlikten ziyade, işlevsel bir hüner olarak öneminin vurgulanması ile Usul-i Cedit, kültürel otoritenin yaygın biçimlerine güveni derinlemesine sarsarak çökertici olabilirdi. (Khalid,638) Bu amaçla faaliyetlerini gazete ve dergi neşrederek Rusya Türkleri arasında duyurma çabası içerisine girmişlerdir.

1.2.Rusya Türklerinin Türkiye ile Münasebetleri

1905 Rus İnkılabı ve bilâhare de 1908 Osmanlı Meşrutiyet İnkılabı, Rusya Türkleri ile Türkiye arasındaki ilişkilerde bir dönüm noktası oluşturmuştur, diyebiliriz. 1905 yılı sonrasında, Rusya, bu topraklarda yaşayan Türklere yeni haklar vermiştir.

Bu haklar sonucunda bilhassa eğitim alanında Kırım Türklerinin büyük ihtiyaç duyduğu öğretmen kadroları Türkiye'den gelen muallimlerle karşılanırken, pek çok Kırım Türk genci de okumak maksadıyla İstanbul'a gelmişlerdir. Bu gelişmelerin ilerisi için çok önemli tesirleri oldu. Bu yıllarda, Türkiye Türk'ü aydınlarını büyük ölçüde etkilemiş olan "hürriyet, adalet, müsavat" gibi kavramlar ve "Türkçülük" gibi dönemin fikir akımları ve hatta "komitacılık" faaliyetleri Kırımlı aydın Türkleri de tesiri altına almıştı. Bunun neticesi olarak bu Kırımlı Türk'ü aydınlar istiklâlci, hürriyetçi ve milliyetçi olarak yetişti. Bu kadrolar İstanbul'da ve Kırım'da yeraltı teşkilatları kurarak yaygın bir faaliyet içine girdiler (Arabacı;2008,69)

19. yüzyıldan itibaren Avrupa'dan yayılan milliyetçilik akımının etkisiyle milli bilinci gelişmiş Rusya Türkleri, çeşitli dönemlerde İstanbul'a gelmekle beraber 1908'de II. Meşrutiyet'in ilanı ile daha yoğun bir şekilde göç etmeye başlamışlardır. Rusya'dan gelen Türk aydınları almış oldukları eğitim ve yetiştikleri ortamların etkisiyle Türkiye'nin kültür ve düşünce hayatına farklı bir anlayış getirmişlerdir.

Muhacir aydınlar içerisinde Azerbaycan kökenli Ahmet Ağaoğlu ve Kazan kökenli Yusuf Akçura'nın Türkiye'ye etkileri aynı zamanda yetiştikleri toplumların fikri alt yapısını göstermesi bakımından oldukça önemlidir. (Özkan;2005,142)

Bu göç eğilimi neticesinde İstanbul'da okuyan Azerbaycan, Türkistan ve İdil-Ural aydınlarının bir kısmı ülkelerine döndüler, bir kısmı Türkiye'de kaldılar. Gerek ülkelerinde, gerekse Türkiye'de Türkçülük akımının yayılmasında çok etkili oldular. 1905 İhtilali ile özgür ortamda yayınlanan Türkçü gazete ve dergiler zaman içerisinde yasaklanınca aydın zümresini teşkil eden Rusya Türkleri, Türkiye'ye gelirler. Çünkü aynı dönemde Türkiye'de de benzeri bir özgürlük ortamı meydana gelmiş, meşruti idare kapsamında basın yayın organları özgür fikir ortamının yansımalarını gözler önüne sermeye başlamıştır.

Tabii ki 1917 Bolşevik ihtilali ile Rusya'da Türkçülük kanla bastırıldı ve Türkçü aydınların oluşturulmaya başladığı ortak edebî dil hareketi de tamamen aksi yöne çevrilerek her Türk boyuna ayrı bir edebî dil oluşturuldu. Türkiye'de kalan veya kalmak zorunda olan Yusuf Akçura, Hüseyinzade Ali, Ağaoğlu Ahmet gibi İdil-Ural ve Azerbaycan aydınları ise buradaki Türkçülük akımı içinde önemli bir yer tuttular. (Ercilasun;2004,15)

Rusya Müslümanları tarafından gelen Pan-Türkizm, aslında, Türk milliyetçiliği içine sızan burjuvazik liberal bir boyutu teşkil eder. Pan-Türkistler modern bir din anlayışı geliştiriyorlar, kadının

özgürlüğünü savunuyorlar ve Rusya'daki Tatar ve Azeri toplumlarında olduğu gibi Osmanlı İmparatorluğu'nda da ekonomik ve toplumsal ilerlemenin gerçekleşmesini istiyorlardı.(Georgeon,7) Bunun ise Türkçülük merkezinde olacağına inanıyorlar ve bu amaçla öncelikle kendi içlerinde bir birlik kurma gayesine hizmet ediyorlardı.

1.2.1. Rusya Türklerinin Ülkelerindeki ve Türkiye'deki Faaliyetleri

20. yüzyıl başlarında Osmanlı Devleti içerisindeki yenilikçi fikir cereyanları Kırmımlı gençleri de tesiri altına almış, bu gençler eğitim vazifesi için gittikleri Kırmım'da da bu fikirlerini yayma gayretinde olmuşlardır. Bu şekilde hem rüştiyelerdeki bu muallimlerin teşviki, hem de Gaspıralı'nın yenilikçi fikirlerinin tesiriyle, Kırmım Türkleri arasında yüksek tahsil yapma düşüncesinde olan gençlerin sayısı hayli fazla idi. Pek çok genç Osmanlı mekteplerinde tahsil görmek için İstanbul'a geldi.(Arabacı,48) Türkiye'de cereyan eden bu gelişmeler Rusya Türklerine ayrı bir heyecan katıyor ve onların mücadelelerine daha sıkı bir şekilde sarılmalarına vesile oluyordu. Çünkü bu zümreler kendilerini Türkiye'nin bir parçası olarak addetmeye başlamışlardı. Bir öncü niteliği verdikleri coğrafyadaki bu denli gelişmeler onların çabalarının haklı gururunu yaşamalarına yol açıyordu.

Neticede Türkiye'deki Temmuz 1908 İnkılâbı ve Meşrutiyetin yeniden tesisi hem Kırmım'da, hem de İstanbul'daki Kırmım Tatar talebeleri arasında büyük heyecan ve sevinçle karşılandı. Cafer Seydahmet, Yakup Kerçi, Ahmet Şükrü, Çelebi Cihan gibi Kırmım kökenli ve Türkiye'de eğitim gören gençler kurdukları cemiyetler ve bu cemiyetler adı altında çıkardıkları dergilerinde Kırmım Tatarlarının gelişmesinin yollarını irdeliyorlar; bir taraftan da İstanbul'a okuma amacıyla gelen Tatar gençlere gereken finansmanı sağlama çabası güdüyorlardı. Kurdukları cemiyetler arasında *Rusyalı İslâm Talebe Cemiyeti*, *Kırmım Talebe Cemiyeti*, *Tatar Cemiyet-i Hayriyesi*, *Vatan Cemiyeti*, *Kırmımlılar Cemiyet-i Hayriyesi* sayılabilir.

Rusya Türkleri'nden bir diğeri olarak 1914 öncesindeki yarım yüzyılda Rus Azerbaycan'ı; dil olarak Farsçanın hakimiyetinden kendini kurtardı ve Türkçe'nin uyanışı olarak bilinen sürece girdi. Ancak bu uyanış dilin Azerbaycan Türkçesi mi, yoksa Osmanlı Türkçesi mi olması gerektiği sorusunun adresi değildi. Hakikatte, Osmanlıcacılığın çekiciliği Pan-türkizm (Turancılık) ve Pan-islamizm fikirlerinin yayılmasıyla birlikte artmaktaydı. Hatta bir Azerbaycan milli devleti düşüncesini temsil eden bağımsız, demokratik cumhuriyet idaresi altındaki 1918-1920 yıllarında bile Azerbaycan sadece askeri ve siyasi değil, aynı zamanda kültür ve eğitim alanlarında da Türkiye'nin yardımına ihtiyaç hissetti.

Nitekim, 1919 programında *Musavvat Partisi*, Azerbaycan liselerinde Osmanlı Türkçesinin eğitiminin mecburi olacağını belirtti. Sovyet Rusya ve hatta Bakü komünist rejiminin 1920'lerin başlarında samimi ilişkiler kurduğu Kemalist Türkiye'nin izlediği politikaya paralel bir yol takip ettiler. Hem Türkiye'de hem de Azerbaycan'da Osmanlıcaya karşı yürütülen kampanya, milli bir Türk kimliği ortaya çıkarma sloganı altında yürütüldü.1926 yılında Arap alfabesinin Latinleştirilmesi ile Türkiye'de buna benzer bir yeniliğe öncülük etti ve onu etkiledi.

Sadece Stalin yönetiminin birleştiriciliği altında Azerbaycan'da Türkçülük yavaşlatıldı. Dil resmi olarak yeniden *Azerice* adıyla isimlendirildi ve alfabe bu kez Latin'den, Kiril alfabesine değiştirildi. Tıpkı eskiden temel meselenin dilde Farşlılaşma ve Osmanlılaşma olduğu gibi, Ruslaşma şu ana kadar derecesi bilinmeyen en önemli endişe haline geldi. (Swietochowski;1991,182)

XIX. yüzyılın ikinci yarısında genişleyen eğitim faaliyetleri Kuzey Azerbaycan'da milli bilinci güçlendirerek milli hareketin yayılmasında büyük rol oynamıştır. 1908 yılında Osmanlı'da gerçekleşen Genç Türkler inkılâbından sonra Azerbaycan'da İslamcılıkla birlikte, Türkçülük de yayıldı. (Gasımov;2002,545) Azerbaycan'da milli hareketin önünde burjuvazi değil, halk arasından çıkmış olan aydınlar yer almaktaydı. Onlar, İslam dininin ve Türkçülüğün merkezi olan Osmanlı İmparatorluğu'na sevgi hisleri ile yaklaşıyorlardı. XIX. yy'ın ikinci yarısından itibaren yeni bir yapılanma sürecine girecek olan Azerbaycan edebiyatında, "edebi dil" ve "ana dili" kavramları etrafında yaşanan tartışmalar Azerbaycan Türkçesinin yabancı etkilerden arındırılması açısından oldukça önemli kazanımlar sağlamıştır. Önce Molla Penah Vagıf ile başlayan Mahallî Klasisizm hareketi, ardından Ahundov'un edebiyat, Zerdabî'nin ise gazetecilik dili açısından takındıkları bilinçli tavır, sürecin ilk adımları olarak önemli bir yere sahiptir. (Erol;2011,1051-1052)

Ahundzade Mirza Fethali, Rusya Türkleri arasında, Arap alfabesinin değiştirilmesi ve düzeltilmesi düşüncesinin öncüsüdür ve sözcüklerin gereği gibi okunabilmesini sağlamak için Arap alfabesinin düzeltilerek Latin harfleri biçiminde yazılması gerektiğini savunmuştur. Alfabe değiştirmenin dinle bir ilgisi olmadığını, Arap harflerinin getirdiği zorluklar yüzünden Müslümanlarda okur yazarlığın çok az olduğunu ve Arap harflerinin Türkçe'yi yazmaya elverişli olmadığını savunmuştur. (Cucunel;2004,92)

M.F. Ahundov'un dünya kültürü, demokratik düşünce, lâik devlet ve uygar toplum anlayışının en güzel ürünü çağdaş, bağımsız ve demokratik Azerbaycan Cumhuriyeti'dir. Bu devletin kurulması yolunda mücadelenin temelini atan M.F. Ahundov, yalnızca kalemi, ustalığı ile değil, ölümsüz ekolü ile de yeni bir devrin kurucusu olmuştur. M.H. Ahundov ekolünün en büyük temsilcilerinden biri de Ali Bey Hüseyinzâde'dir. Azerbaycan Halk Cumhuriyeti'nin ideolojik temelini oluşturan insanların başında

muhakkak Ali Bey Hüseyinzâde'nin de adı gelmektedir. Pantürkizm sınırlarından dışarıya ilk adımı atan kişinin Azerî Ali Bey Hüseyinzâde olması bir rastlantı değildir. Petersburg'da tıp öğrenimi gördüğü sıralarda öncüsü olan Gaspıralı gibi o da panslâvizmden etkilenmiştir. Bu etki altında Türk halkına bir mesaj vermek üzere İstanbul'a gider. Osmanlılar daha Türkçülük anlayışına yabancı olduklarından, bu sadece Rusya'dan gidenlerin üzerinde durduğu bir düşünceydi; fakat bu tür düşünceleri izlemek devletin resmî görüşüne aykırıydı.(Garaşova;2004,299)

Rusya'nın Osmanlı Devleti başta olmak üzere Türk Dünyası üzerindeki baskıları ve Osmanlı Devleti'ndeki istibdat yönetiminin etkileri gibi bazı sebeplerle Hüseyinzade Ali Bey, İstanbul'a gelerek İttihat Terakki içerisinde yer aldı. (Uca;1997,167) Azerî kökenli olup 1889'da Türkiye'ye gelen Hüseyinzade Ali Bey, orada Genç Türklerle yakın bir ilişki kurdu. 1905 yılında Rusya'da liberal rüzgârın tekrar esmesiyle Bakü'ye döndü ve milliyetçi bir yöntem izleyen *Füyuzat* dergisini çıkarmaya başladı. (Zenkovsky,90) Özellikle *Füyuzat* dergisi Hüseyinzade'nin yetişmesinde Türkiye'nin Servet-i Fünun cereyanına bağlı bir dil ve sanat anlayışı sürdürmüş, Azeri Edebiyatının yönünü Anadolu'ya doğrultmuş, bu iki Türk yurdunun tek bir dil ve kültür anlayışında birleşmesi yolunda çalışmıştır.

Fahri Sakal'a göre; *O günkü Türkiye şartlarında bir kimsenin Azerbaycan, İdil-Ural Bölgesi ve Türkistan'dan bahsetmesi ve oralar için mücadele vermesi Türkçü, Turancı veya Pantürkist sayılmasına yetmekteydi.* (Sakal;1995,290)

Mehmet Emin Resulzâde, 1911-1912 yıllarında öncülüğünü yaptığı Müsavat partisinin bildirgesinde: *"Bir zamanlar İslam'ın asil halkının bir eli Pekin'e erişirken, öteki de karşı köşedeki Avrupa'da Elhamra Sarayı'nı inşa ediyordu."* düşüncesi yer alıyordu. Müsavat'ın programına göre partinin bütün gücü İstanbul'un önderliğinde Bütün Türk uluslarının kurtarılmasına ve Atlantik Okyanusuyla Fas'tan Pasifik Okyanusu ve Moğolistan'a kadar uzanacak bir Müslüman Türk İmparatorluğu'nun kurulmasına harcanmalıydı.(Zenkovsky,95-96) Gönül Pultar'a göre; *Kazan'dan, Kırım ve Azerbaycan'dan Türkiye'ye gelip yerleşen Dış Türkler, Türkiye'nin siyasi, sosyal, edebi ve fikri hayatında büyük rol oynamışlardır.* (Pultar;1996,499)

Azeri kökenli olup Türk fikir hayatında etkisi görülen bir diğer mütefekkir ise Ahmet Ağaoğlu'dur. Eğitim hayatını Petersburg'ta geçirmiş, Paris'te bulunmuştur. Azerbaycan'a döndükten sonra Türk ve Müslümanların haklarını, Ruslara karşı savunmak için kurulan gazetelerde yazılar yazmaya devam etmiştir. Siyasî faaliyetlerde de bulunan Ağaoğlu, II. Meşrutiyet'in ilanı üzerine Türkiye'ye dönerek, yazılarına buradaki dergi ve gazetelerde devam etmiştir. Türk ocağının kuruluşuna katıldı ve Ocağın yayın organı olan *Türk Yurdu* dergisinin yayınında görev aldı. İttihat ve Terakki Cemiyeti genel merkezi üyesi ve Afyon mebusluğu yapan Ağaoğlu, I. Dünya Savaşı sonunda Rusya'da ihtilal olup, oradaki Türkler bağımsız devletler kurmaya başlayınca, Azerbaycan'a yardım için gönderilen orduda, komutan müşaviri olarak görev almıştır. Ağaoğlu, Türk fikir ve siyaset hayatında bilhassa 1912'den sonra etkili olmuş bir yazardır. Bu bakımdan Rusya devresinde, Rusya Müslümanlarının birleşmesini ve ilerlemesini savunmuş, oradaki çalışmaları zorlaşp İstanbul'a geldiğinde, devrin İslâmî yayın organı *Sebîlürreşad* kadrosu içinde yer alarak, bu istikamette yazılar yazmıştır. Daha sonra İttihatçılar'la tanışması ve onların yayın organlarında yazılar yazmaya başlaması ile Türkçülük tarafı ortaya çıkacak ve dinî düşünceden uzaklaşma devri başlayacaktır. Son devresi ise Cumhuriyet yıllarıdır. Bu devreden sonra Ağaoğlu tam anlamıyla bir Batıcı olarak kendisini gösterecektir Kurtuluş için Avrupa medeniyetinin eksiksiz bir şekilde benimsenmesini savunmaya başlayacaktır.(Öz;2009,1796) Yazılarında zaman zaman siyasi iktidarların arzularına göre yorum yaptığı görülmekle beraber, ölümüne kadar siyasi liberalizm ve batıcılık fikirlerini ısrarla savunmuştur. (Sakal,289)

Eserlerini de bu doğrultuda kaleme aldığı bilinmektedir.Ahmet Ağaoğlu'nun ifadesiyle amacı, dünya üzerinde yaşayan üç medeniyetten birisinin yani Batı medeniyetinin diğerlerine galip geldiğini ve dolayısıyla kurtuluşumuz için bu medeniyeti olduğu gibi benimsemekten başka çare olmadığını göstermektir. (Öz,1797) Bunun yanında Ağaoğlu mutedil-muhالیf tavrını 1933'te çıkardığı Akın gazetesi ile devam ettirmeye çalışmıştır. Gazetenin yayın hayatı boyunca mutedil üslubunu muhafaza ettiği görülmektedir. (Cengiz;2008,62)

Bir diğer aydın ise Kazan Tatarlarından olan Yusuf Akçura'dır. Milli Mücadele Dönemi'nde hiç düşünmeden Anadolu'ya geçerek Kurtuluş Savaşı'na katılan Yusuf Akçura, Cumhuriyetin kuruluş yıllarında da Atatürk'ün yanında yer alarak, Onun özellikle dış siyaset ve kültür meselelerinde en büyük yardımcılarında olmuştur. Yusuf Akçura'nın en önemli hizmetlerinden biri de 1931'de Atatürk'ün önderliğinde kurulmuş olan "Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti (Türk Tarih Kurumu)" ndaki faaliyetleri olmuştur. Bu Cemiyetin kurucuları arasında yer alan Yusuf Akçura, Atatürk'ün uygun görmesiyle bu Cemiyetin başkanlığına seçilmiştir. Türkçülük kimliği, dönemine göre biraz da ilginç bulunan fakat doğruluğu zamanla ortaya çıkan iktisadi düşünüşü, modern Türkiye'nin oluşmasında gerçekleşen bir çok yeniliği, Atatürk'ün yanında yer almış bir aydın olarak kabul etmesi ve buna benzer çoğaltılabilecek örnekler onun çağdaş bir fikir, bilim ve siyaset adamı olduğunun da kanıtıdır. (Demir;2008,158)

Bir diğerk aydın da Kazan Tatarlarından olan Sadri Maksudi'dir. *Sadri Maksudi Aarsal Türkiye'ye ilk kez 1924'te gelir. Paris Sorbonne Üniversitesi 'ne bağı Slav Etüderi Enstitüsü'nde Türk kavimleri Tarihi dersini vermekte idi. Ankara'da Türk Ocakları'nda " Türk Tarihinin Telkinatı" başlıklı konuşma yapmış ve Gazi Mustafa Kemal tarafından kabul edilmiştir. Görüşmeler sırasında Gazi, Aarsal'a Türkiye'ye gelip yerleşmesini önermiştir. Aarsal'ın Yeni Türk Devleti'ni şekillendirmede oynadığı rol; 1- Hukuk hocalığı, 2- Milletvekilliği, 3- TTK'ya katkıları, 4- Dil Devrimine katkılarıdır diyebiliriz. (Pultar,499)*

İsmail Gaspıralı'nın görüşlerinin savunucusu niteliğiyle bilinen Sadri Maksudi Aarsal, kaleme aldığı eserlerinde " Osmanlı Devleti'nden kalma yazı dilini düzeltmek, yabancı sözlerden ayıklamak ve öz Türkçe söz köklerinden bir edebî ve ilmi dil yaratmak gerektiğini" vurgulamaktadır. (Sefercioğlu;1931,51) Ayrıca Sadri Maksudi Aarsal'a göre; "Dilde devrim bütün Türklüğü kültürel olarak birleştirme potansiyeline sahip olduğu gibi, Türkiye Cumhuriyeti açısından da uluslaşma bakımından büyük önem taşımaktaydı." (Pultar,504)

1.3.Türk Dil İnkılabı ve Rusya Türklerinin Etkileri

İnkılâp, kelime anlamı itibariyle: *Sosyal hayatta ve sosyal müesseselerde belirli yönlerden kökten değişme demektir. (Eroğlu;1982,3)* Adı geçen dönem Türkiye Cumhuriyeti'nin devletleşme süreci ve dolayısıyla da varlığını sağlamlaştırma mücadelesini verdiği bir dönemi kapsamaktadır. Dolayısıyla yeni bir düzenleme yapılması gerekli görülmüş olup bir dizi yenileşme hareketlerine yönelinerek bu amaçla köklü bir değişiklik yapma yoluna gidilmiştir. Çalışmamızın bilhassa Türk dili üzerine yapılan yeniliklerin kapsamı ile sınırlı bulunması dolayısıyla bu alanlarda yapılan düzenlemeler ve Rusya Türklerinin bu çalışmalara katkısına değinilmeye çalışılacaktır.

1.3.1. Türk Dilinin Evrimi

Tarihi süreçte Türk toplulukları farklı alfabeler kullanmışlardır. Alfabeti ve yazısı olan kültür topluluğu olmaları onların geniş coğrafyalarda hakimiyet kurduklarının da göstergesidir. Türkçenin Anadolu'da yeni bir yazı dili olarak gelişmeye başladığı yıllarda Arapça ve Farsça bilim ve edebiyat dili olarak hüküm sürüyordu. Arapça veya Farsça yazmak üstünlük sayılıyordu. Şairlerin ve yazarların bir bölümü Türkçe ile eser vermenin güçlüğünden yakınıyorlar, Türkçenin yetersiz olduğunu, darlığını dile getiriyorlardı. (Akalin;1992,15)

Geniş halk kitlelerine düşüncelerini ve inançlarını yaymak isteyen tasavvuf erbâbının ise eserlerini son derece anlaşılır bir Türkçe ile yazdıkları bilinir. Beylikler Dönemi'nde ve Osmanlı Devleti'nin kuruluşunu izleyen yıllarda Türkçe yazmak ve söylemek yaygınlaştı. Zamanla Arapça ve Farsçanın, Türkçedeki yoğunluğu o kadar arttı ki Osmanlı Türkçesi olarak adlandırdığımız bu dili tam olarak anlamak için Arapça ve Farsçayı bilmek bir zorunluluk hâline geldi.

Dolayısıyla Zeynep Korkmaz'ın da ifade ettiği gibi, "XIII. yüzyıldan başlayarak Anadolu ve çevresinde, öteki Türk lehçelerinden ayrı bir yazı dili olarak kurulup gelişmiş olan Türkiye Türkçesi, XV. yüzyıl ortalarından XX. yüzyıla kadar uzanan tarihî dönemlerinde, teokratik devlet yapısının gerekli kıldığı siyasî, sosyal ve kültürel şartlara bağılı olarak hayli yıpranmıştır." (Korkmaz;1992,55)

Alfabe meselesi öncelikle 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Türkiye'de tartışılmaya başlanmıştır. Arap alfabesinin yetersizlikleri, eksiklikleri olduğu fikrinden hareketle, bu alfabenin önce ıslah edilmesi, daha sonra ise değiştirilmesi gündeme getirilmiştir.

1.3.1.1. Tanzimat Dönemi'nde Türkçe

Dil ve Alfabe konusu Tanzimat ile birlikte en fazla tartışılan konulardan biri hâline gelir. Osmanlı Devleti'nde yenileşme hareketlerinin etkisi ile bu dönem, Batı ile kültürel anlamda etkileşim sürecinin de yaşandığı bir evredir. Batı uygarlığının etkisi değişik alanlarda görüldüğü gibi dil alanında da kendisini göstermiştir. "Dil alanında Batı uygarlığının etkisi ana hatlarıyla iki biçimde görülür: Batı'daki milliyetçilik akımının ve halka yönelmenin etkisiyle ana diline karşı duyarlılık uyanırken bir yandan da halkın anlayacağı dille yazmak amacıyla halk diline yönelme düşüncesi yaygınlık kazanmaya başlamıştır. Halka ulaşmanın en etkili aracı da gazete idi. Bu sebeple gazeteler dilde değişimin başlatıcısı oldu." (Akalin,20) Sade, yabancı öğelerden arınmış, halkın anlayacağı Türkçe, bir kere daha düşünce adamlarının, sanatçıların halka hitap etmede kullandıkları dil hâline geldi. Şinasi, Namık Kemal, Ziya Paşa, Ali Suavi ile bu sürecin başlamış olduğunu söyleyebiliriz.

Şinasi, Arap harflerinin basımda yaşattığı güçlükler karşısında yeni harfler ve noktalama işaretleri döktürmüş, uyguladığı sistemle baskı sisteminde yaklaşık 400 olan işaretleri 112'ye indirmişti. Ali Suavi, Ulûm gazetesindeki yazılarında Arap alfabesinin kusurlarına değinmişti. Namık Kemal de alfabe sorununa değinmiştir. Ancak Şinasi de, Ali Suavi de, Namık Kemal de alfabenin değiştirilerek Lâtin yazısının kabulünü hiç düşünmemişlerdir. Hatta alfabe konusunda İran Elçisi Melkum Han ile tartışmaya girişen Namık Kemal, Lâtin harflerinin alınmasına karşı olduğunu yazmıştır. Başka yazarların da yazılarıyla katılmalarıyla tartışma genişlemiştir. Tartışmalar izleyen dönemlerde de sürecektir. (Akalin,24)

1.3.1.2. Meşrutiyet Dönemi'nde Türkçe

Osmanlı Devleti'nde dil sorunu ilk defa en ciddi biçimde, Kanun-ı Esasî'nin hazırlanışında ve Heyet-i Mebusan'da (Birinci Meclis-i Mebusan) resmî makamların gündemine gelmişti. Devletin bünyesine

yeni bir kurum olarak katılacak Heyet-i Mebusan, ülkenin değişik yörelerinden gelecek mebuslardan oluşacaktı. Farklı dilleri konuşan mebusların mecliste nasıl anlaşacağı, yasama işlevini hangi dille yerine getirecekleri önemli bir sorundu. Osmanlı Devleti'nin değişik bölgelerinden gelen mebuslar Türkçe konuşmaktadır, ama her mebus kendi yöresinin ağzıyla hitap etmektedir.(Akalın,24-25) Meclis-i Mebusan'ın kapatılmasından sonra sansürün uygulandığı *İstibdat Dönemi* başladı. Pek çok konunun ele alınması yasaklandığı için yönetimin tehlikeli saymadığı dil ve alfabe konusu en fazla tartışılan konular oldu.

Bu dönemde yapılan dil tartışmaları resmî yazışma dilinin sadeleştirilmesi, alfabenin düzenlenmesi, Türkçenin Arapça ve Farsça unsurlardan temizlenerek bağımsız bir dil durumuna getirilmesi konularında yoğunlaşmıştı. Şinasi ile başlayan ve 1910'lara kadar süren bu hareketler, yazı dilini Osmanlıca temelinde sadeleştirmeyi ve Osmanlıca'yı daha anlaşılır bir yazı dili durumuna getirmeyi hedefliyordu.

Bir taraftan dilde sadeleşme hareketleri savunulurken diğer taraftan da sanat yapma gayesinde olan bir grup, ağıdalı bir dilin savunuculuğunu yapıyordu. Arapça, Farsça kelimeleri atmaya öneren "Tasfiyecilik" ve ağıdalı Osmanlıca'yı savunan "Fesahatçılık" hareketleri, Servet-i Fünun Devri'nde iyice alevlenmiştir. Bu anlamda dili sadeleştirme gayretleri, aşırı uçlara karşı bir denge unsuru olarak değerlendirilmektedir. (Coşar;1992,106)

Bu tartışmaların sürdüğü bir ortamda, Mehmet Emin'in sade bir Türkçeyle yazdığı *Cenge Giderken* başlıklı şiiri büyük bir yankı uyandırdı. 1897 Yunan Savaşı dolayısıyla yazılan bu şiir, edebiyatta olduğu kadar dilde de yeni bir akımın başlangıcı olacaktı:

"Ben bir Türk'üm dinim cinsim uludur

Sinem özüm ateş ile doludur

İnsan olan vatanının kuludur

Türk evlâdı evde durmaz giderim." (Akalın,29)

Dil üzerindeki bu tartışmaların ve Türkçe şiirlerin etkisiyle Türkçülük akımı da gelişmeye başladı. Bu nedenle Türkçülük tarihinde Türkçecilik önemli bir yer tutar. Türkçülük hareketi önce dilde Türkçülük olarak kendisini gösterir. Osmanlı devletinde farklı uluslardan insanların yaşadığı bir dönemde Türkçülük hareketi başlamadan önce Türkçecilik hareketi başlamıştı. Türkçenin binlerce yıllık geçmişi olduğu artık yazılı kaynaklarla da ortaya çıkıyordu. Bu buluş, Türk aydınları arasında büyük ilgi uyandırdı.

İkinci Meşrutiyet ile birlikte Türk dili üzerine çalışmalar daha da yoğunlaştı. *"Müslüman olmayan halklardan sonra, Müslüman olan Arap ve Arnavutların da ayaklanmaları; Türk aydınları arasında önce Osmanlılık, sonra da İslâmıcılık düşüncelerinin yayılması, Türkçülük düşüncesinin güçlenmesini sağlıyordu. İttihat ve Terakki hareketi içerisinde yer alan aydınların çoğunluğu Türkçeci idi. İttihat ve Terakki Partisinde Türkçecilik eğiliminin güçlü olması, kendisini ilköğretimde Türkçenin zorunlu dil olarak okutulması kararında gösterdi. Türk olmayan halkların yaşadığı bölgelerde Türkçenin yanı sıra başka diller de okutulabilecekti. Ancak bu karar, Türk olmayan halkların memnuniyetsizliği ile karşılaştı."* (Akalın,31) *Genç Kalemler* dergisinin izleyen sayılarında da *Yeni Lisan* yazı dizisi olarak bu fikriyat devam etmiştir. Gerek dil, gerek alfabe tartışmaları bitmek bilmemiştir. Osmanlı Devleti'nin son yıllarında yaşanan bölgesel savaşların ardından başlayan Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra mütareke yıllarında da tartışmalar sürdü. Özellikle mütareke döneminde Türkçülük ve Türkçecilik düşüncelerine karşı saldırılar daha da arttı. Ancak, bütün bu tartışmalar, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nde gerçekleştirilecek olan Alfabe ve Dil Devrimlerinin oluşumuna zemin hazırlayacaktı.

Görüldüğü üzere Tanzimat Dönemi'yle birlikte dil ve imlâ konusunda tartışmalar yaşanmaya başlamıştır. II. Meşrutiyet Dönemi'nde tartışmalar hız kazanmıştır. Her iki dönemde Münif Paşa, Yenişehirli Avni Bey, Namık Kemal, Şinasi, Ali Suavi, Ahmet Mithat Efendi, Şemseddin Sami, Macid Paşa, Ali Said Bey gibi önemli isimler konuyla ilgili olarak çeşitli çözüm önerileri sunmuşlardır. (Açık;2008,1-2) Dilde yabancı kelimelerin yoğun bulunmasının gerekçesi olarak Hamit Zübeyir Koşay dilde yabancı kelimelerinin etkilerine dair *" Şimdiye kadar alınan sözlerin çoğu muhakkak onlara ihtiyaç olduğu için değil, belki moda onu icap ettirdiği için alınmışlardır."* fikrini ileri sürecektir.(Koşay;1929,1121)

Rusya Türkleri de yakın bir dönemde bir takım yenileşme sürecinden geçeceklerdir. Türk dünyasında kullanılan alfabenin ıslahı üzerine ilk ciddi girişim Azerbaycan'dan gelir. Mirza Fethali Ahundzade, 1863'te İstanbul'a gelerek alfabe üzerine hazırladığı çalışmayı Sadaret makamına verir. Mirza Fethali Ahundzade'nin tasarısı buradan Cemiyet-i İlmiyye-i Osmâniyye'ye gönderilir. Mirza Fethali Ahundzade, Cemiyet başkanı Münif Efendi'nin çağrısı üzerine Cemiyette bir konferans verir. Bir hafta sonra Mirza Fethali Ahundov'un yokluğunda toplanan Cemiyet, Arap harflerinin Türkçeyi yazmaya elverişli olmadığı, düzeltilmesi gerektiği yolunda karar almıştır. Ancak Sadaret makamına gönderilecek olan 6 Ağustos 1863 tarihli yazıda Mirza Fethali Ahundov'un önerisinin kabul edilemez olduğu belirtilecektir. (Akalın,24)

1.3.1.3. Türkiye Cumhuriyeti'nde Türkçe

İslâm âleminin Batı medeniyeti karşısında geri kalmışlığı ve çözüm yolları konusunda fikir yürütme, Osmanlı'nın son yıllarında başlamış, Cumhuriyetin ilk yıllarında da devam etmiştir. Birçok fikir adamı,

özelde Türklerin, genelde bütün Müslüman halkların kurtuluş reçetesi olarak İslâm Birliği, Türk Birliği, İslâm-Türk birliği gibi çözüm önerileri sunmuştur. (Öz,1795) Önerilerini de temellendirmek için, *medeniyet* kavramı üzerinde durmuşlardır. Bu anlamda birliği sağlama noktasında ortak bir dil, tarih ve kültür birliği dile getirilir olmuşlardır. 1908'den sonra başlayan *Millî Edebiyat* akımı ve 1911'den sonra kendini gösteren *Yeni Lisan* hareketiyle, dilimiz, Arapça ve Farsça kuralların baskısını kıran daha düzenli bir sadeleşme yoluna girmiştir. Ancak, daha yapılacak çok şey vardır. Üstelik, Türkçe'ye Tanzimat'tan beri girmeye başlamış olan Batı kaynaklı ve özellikle Fransızca sözlerin durumu da tedirginlik uyandırmaktaydı.

Cumhuriyet'in ilânının ardından çeşitli alanlarda atılımlar yapılırken, genç Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Gazi Mustafa Kemal, kültür konularına büyük önem veriyor, sık sık bu konularda konuşmalar yapıyordu. "Cumhuriyetin ilânından bir yıl sonra, 12 Kasım 1924'te Bakanlar Kurulu'nun 111 sayılı kararnamesi ile İstanbul'da Türkiyat Enstitüsü kuruldu. Enstitünün ilk müdürü, daha önce dil tartışmalarında da yer alan edebiyat araştırmacısı Mehmet Fuat Köprülü idi. Enstitünün amacı, eski çağlardan başlayarak Türk kültürünün çeşitli kollarında araştırma ve yayınlar yapmaktır. (Akalın,41)Türkiyat Enstitüsü'nün kuruluşu, Gazi Mustafa Kemal'in daha sonra dil ve tarih alanlarında yapacağı çalışmaların ilk işaretiydi. Nitekim bir toplumun kültüründen bahsederken aklımıza gelen ilk şey dildir. Ayrıca Milletlerin kültürleri onların ortak olarak uydıkları örf ve adetler, onların milli şahsiyetlerinin temellerini teşkil eder. (Kaplan,1989,29)

Ulusal devleti, tarihi temellere ve coğrafi bütünlüğe dayandırmak düşüncesi ile Atatürk'ün ortaya koyduğu ve Afet İnan'ın savunduğu "*Genel Türk Tarihi Tezi'ne göre Türkler Anadolu'da devlet kuran ilk ulustu. Osmanlı döneminde batıda ileri sürülen, hatta Anadolu'nun işgaline sebep gösterilen, Türklerin sarı ırktan ve Avrupa anlayışına göre ikinci sınıf bir insan tipi olduğu, sonradan gasp ettikleri Anadolu topraklarında köklü bir haklarının bulunmadığı iddialarına karşı geliştirilen bu tarih tezinde Anadolu'nun Türklüğü Sümerlerin ve Hititlerin Turanî kavimlerden olduğu düşüncesi ile kanıtlanmaya çalışılmıştır.* (Akalın,41) Bu anlayış etrafında tarihi birliktelik gündeme getirilerek bu topluluğu birliktelik duygusuna sevk eden farklı unsurların ne olduğu üzerine değerlendirmeler yapılma yoluna gidilecektir.

Tarih tezi ile Türklerin Osmanlılardan, Selçuklulardan hatta İslamiyet'i kabullerinden önce de yaşadıklarını, pek çok zaman Türk kültürünü dünyanın her tarafına yaydıklarını bu tezde savunan Atatürk, bütün bir mücadeleden sonra batı medeniyetine bu görüşünü kabul ettirmiştir. (Akçora;1989,26)

Yeni kurulan devlet yapısında Ümmet toplumundan ulus toplumuna geçişte tarih ve dil birliğinin sağlanması gerekiyordu. Bunun bilincinde olan Gazi Mustafa Kemal, tarih ve dil konularında araştırma yapmak üzere birer cemiyet kurulması düşüncesindeydi. Türk tarihi ile ilgili bilimsel çalışmalar yapmak üzere önce Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti, 19 Nisan 1931'de kurulur. (Akalın,49) Bu şekilde tarihi araştırmalara yönelik girişim temellendirilmiş olur.

Bu çalışmalar yeni bir birliktelik algısını da gerekli kılacaktır. Yazı ve Dil temel konu alanını bu dönemde de teşkil edecektir. Cumhuriyetin ilânından sonra dil konusunda tartışmalar daha çok imlâ ve alfabe üzerine yoğunlaşmıştı. Osmanlı Devleti'nin son yüzyılında başlayan alfabe tartışmaları, yazı devriminin yapıldığı 1928'e kadar sürecektir.

Türk Tarih Kurumu akabinde Türk Dil Kurumu da kurularak dil konusunda araştırmaların başlatılması sürecine girilmiştir. "*Atatürk'ün Türk Dil Kurumu için hedefi iki cepheli olmuştur: 1. Türk dilinin sadeleşmesi, halkın konuşma dili arasında bir birlik ve ahenk kurulması. Konuşma, edebiyat ve bilim dilimizin kesin kurullarla tespit edilerek tarihî metinlerden ve yaşayan halk lehçelerinden taramalar, derlemeler yaparak bir kelime ve terim hazinesi vücuda getirilmesi. Bunların başarılması için zamana ve yeni bir kurulun sürekli çalışmalarına ihtiyaç gösteriyordu. 2. Dil incelemelerinde ikinci hedef, tarihî araştırmalarda belge olan, ölü veya eski dillerin metotlu bir şekilde incelenmesi ve mukayese edilmesi*" (Akalın,50)

1.3.1.3.1. Güneş-Dil Teorisi

Cumhuriyetten önce tartışma zemini gazete ve dergiler iken, Cumhuriyet döneminde bu zemin, 1932'de başlayan kurultaylar süreci ile genişler. Atatürk döneminde üç dil kurultayı yapılmıştır. 12 Temmuz 1932'de o günkü adıyla Türk Dili Tetkik Cemiyetinin kuruluşundan kısa bir müddet sonra 26 Eylül 1932'de Dolmabahçe'de ilk Türk Dili Kurultayı gerçekleştirilir. Bunu yine Dolmabahçe'de 1934 ve 1936 yıllarında yapılan ikincisi ve üçüncüsü takip eder. Atatürk, üç kurultayda da çalışmalarla bizzat ilgilenecek programların ve bazı tezlerin hazırlanışına müdahil olmuş ve kurultayları fikren yönlendirmiştir *Çalışmaların amacı özetle Türk dilini, milli kültürümüzün eksiksiz bir vasıtası haline getirmek ve çağın ihtiyaçlarını karşılayacak bir mükemmelliğe ulaştırmaktır.* (Karahan;1999,845) Atatürk dönemi dil kurultaylarına dil ile doğrudan ilgisi olsun olmasın çeşitli mesleklerden pek çok aydın katılmıştır.

Bunlar arasında sayıları az da olsa Türk dünyasından Azerbaycan, İdil-Ural ve Kırım'dan çeşitli zamanlarda Türkiye'ye gelmiş ve yerleşmiş aydınların isimleri hemen dikkati çeker. Bir kısmı doğrudan Türk dili ile meşgul olan bu aydınlar, sundukları bildirimlerle ve komisyonlarda yaptıkları görevlerle çalışmalara katkıda bulunmuşlardır.

Mesela üç kurultayda da görev alan Abdullah Battal (Taymas), Hamit Zübeyr (Koşay) ikinci ve üçüncü kurultaya katılan Reşit Rahmeti (Arat), üçüncü kurultaya katılan Sadri Maksudi (Arsal), birinci kurultay listesinde ismini gördüğümüz Yusuf Akçura, Kazan Türklerindedir. Azerbaycan Türklerinden Hüseyinzade Ali (Turan), Ahmet Ağaoğlu kurultayların ilkine, Mehmet Sadık (Aran) üçüncüsüne, Ahmet Caferoğlu ise her üçüne de katılmıştır. (Karahana,846)Bu şahıslar siyasî anlamda Türk İnkılâp hareketlerine katkıda bulunmuşlarsa da fikrî anlamda katkıları daha geniş çaplı olmuştur, diyebiliriz. Bu kurultaylarda dil konusunda bir takım görüşler beyan edilmiştir.

Dil bakımından Atatürk'ün bir hedefi de bütün lehçeleri ile Türk dilinin dünkü ve bugünkü durumunun ilmi yollarla tespit edilmesi idi. Bu sebeple sözlük ve gramer meselesi Atatürk döneminde yapılan bütün kurultayların çalışma programlarında yer almıştır. Yapılan konuşmalarda bütün lehçeleriyle Türkçenin dünkü ve bugünkü durumunu gösteren bir sözlük ve gramerin önemi üzerinde durularak hazırlıklar başlatılmıştı. (Karahana,850)

Atatürk'ün Türk dünyasındaki siyasî gelişmelere olan yakın ilgisi, kültür alanında da kendisini göstermiş ve onun dünya Türklüğünü kucaklayan kültür siyaseti, dönemindeki dil kurultaylarına da yansımıştır. Türk dilinin derinliğine ve genişliğine ele alındığı bu kurultaylarda aydınlar yüzlerini Türk dünyasına çevirmişlerdir

III. Kurultay'ın ana konusu ise Güneş-Dil Teorisi'dir. Bu teoriden amaç; *Türklerin Orta Asya' dan dünyanın her tarafına yayıldıkları ve kendi dillerindeki kelimeleri de oralara götürdükleri ileri sürülerek Türkçenin bütün dillerin kaynağı olduğu görüşü ispatlanmaya çalışılmıştır.*(Karahana, 848) Güneş-Dil Teorisi, Türk dilinin eskiliği ve başka dillere kaynaklık ettiği görüşünün dilbilim temellerine dayandırılabilceği görüşünden güç alan bir teoridir. 1934-1936 yılları, Atatürk'ün aynı zamanda Türkçenin ve öteki dünya dillerinin kökenine eğilme yönündeki çalışmalara ilgi gösterdiği yıllardır. Teorinin ilham kaynağı Viyanalı Dr. Hermann F. Kivergitsch'in Atatürk'e gönderdiği 41 sayfalık basılmamış bir incelemesidir. (Korkmaz,60)

Güneş Dil Teorisi'ne göre ;*Dilin doğuşunda ilk etken güneştir. Bu da güneşin insan varlığı üzerindeki ana işlevi ile ilgilidir. Güneş, dünya ve insanlık tarihinin gelişmesi üzerindeki bu ana işlevi ile dinî ve felsefî düşüncenin doğuşuna kaynaklık ettiği gibi dilin doğuşunda da başlıca etken olmuştur. Çünkü insanoğlu içgüdüleri ile davranan bir yaratık olmaktan çıkıp da düşünebilen bir varlık hâline gelince, dış alanlar dediğimiz evrende her şeyin üstünde tuttuğu ilk nesne güneş olmuştur. Güneş; ilkin kendisi, sonra saçtığı ışık, verdiği aydınlık ve parlaklık, ateş, taşıdığı yükseklik, zaman, büyüklük, güç, kudret, hareket, süreklilik, çoğalma ve benzeri nitelikleri ile düşünen insanın kafasında çok yönlü bir kavram olarak belirmiştir. Bu yüzden ilk insanlar su, ateş, toprak, büyüklük ve benzeri bütün maddî ve maneî kavramları birbirlerine, güneşe verdikleri tek adla anlatmışlardır. Bu kavramı anlatan ilk ses de Türk dilinin kökü olan ağ sesidir. (Akalin,60)*

Türk dilinin eskiliğini ortaya koyan bu teori, aynı zamanda dünyadaki dillerin de Türk dilinden kaynaklandığını ve Türkçenin bütün dillerin kökü olduğu düşüncesini de işliyordu. Bir toplumun en önemli varlıklarından birisi de dildir. Düşünce dil ile mümkün olan zihni etkinliktir. Bu da tüm dalları ile kültürü doğurur. (Bayraktar ve diğerleri;2002,214) Dolayısıyla Güneş-Dil Teorisi, Dil Devrimi'nde yeni bir dönemin başlangıcı oldu. *Teoriye göre madem bütün dillerin kaynağı Türkçe idi, o halde Türkçeye bu dillerden geçen sözlerin kökeni de Türkçe idi. (Akalin,61)*

Dil Devrimi'ne giden yolda en önemli adım kuşkusuz, Yazı Devrimidir. *Dil Devrimi, başka bir anlatımla, İstiklâl Savaşı'nın kazanılmasından ve Cumhuriyet rejiminin kurulmasından sonra, Atatürk'ün gerçekleştirdiği ulusal temeldeki sosyal yenileşme hareketlerinin dille ilgili bölümüdür. (Korkmaz,54)* Yazı devrimi ise Arap alfabesi yerine Lâtin alfabesi temelindeki millî Türk alfabesini geçerli kılan bir değişimin ifadesidir. (Korkmaz,58) Dil, yalnızca bir konuşma aracı değil, aynı zamanda düşüncüyü anlatma dönüştürme aracı olduğu için, kültürün yaratıcısı ve geliştiricisi görevini de yüklenmiş bulunuyordu. Dolayısıyla dil, millî kültürün temel direği durumunda idi. (Korkmaz,57)

Atatürk, Batı dünyasındaki gelişmeleri izleyen ve toplum nezdinde ilerlemeyi şiar edinmiş bir devrimci olduğu için, eski Türk kaynaklarına inilerek alınacak bir alfabe yerine, Lâtin alfabesi yapısı temelinde bir alfabenin uygun olacağı görüşünde idi. Rusya Türkleri de bu yenilik hareketinin fikrî zeminini temin etme noktasında neşrettikleri eserlerde bu konu üzerinde hem kendi toplulukları hem de Türkiye'deki soydaşlarının dil anlayışına ilişkin değerlendirmelerde bulunmuşlardır.

Bu konuda Sadri Maksudi; *Yazıcılar öteden beri alıştıkları yabancı kelime ve terkipler yerine Türkçe söz ve tabirler hazırlamalı, bunun için de bütün gazete muharrirlerimiz, romancılarımız, şairlerimiz yeniden ciddi surette öz Türkçeyi öğrenmelidirler. Bu bir milletçilik borcudur. Saltanat yerine halk hakimiyeti eski Arap elifbası yerine halk diline uygun yeni Türk harfleri kaim olmuştur. Bu inkılâbın tabii kaçınılmaz neticesi Osmanlı devri tahrir lisanı yerine öz Türkçe yazı dili gelmesidir. (Maksudi;1934,19)*

Ahmet Ağaoğlu ise; *Dil devrimi ile ulus öz benliğine kavuşacaktır, fakat her yazıcı kelime uydurarak işi karıştırmamalıdır. (Ağaoğlu;1935,51)* diyerek dil devriminin gerekliliği üzerinde durmuştur. Ahmet Ağaoğlu bu konuda ayrıca *Dil devrimi kurtuluş savaşının en mühim ve yaratıcı hamlesidir ve behemehâl yapılmalıdır. Fakat bu hamle, ulusun daha her yanı aydınlaşmamış olan içi ve özüyle alâkadar olduğundan, büyük bir ihtiyatla ilerlemelidir. (Ağaoğlu,34)*

Yusuf Akçura, Türk milliyetçiliğinin savunucusu kimliği ile kaleme aldığı eserlerinde görüşlerini şöyle ifade etmektedir: “ Bütün Asya ile bir kısım Avrupa’ya yayılan Türk dilinin eskiden kalma ve şimdi kullanılan yazılmış ve yazılmamış kelimelerini derlemek, onlar üzerinde usullü çalışıp bir neticeye gelmek, çok çalışmaya muhtaçtır...Türk kelimelerinin yerini tutan Arapça, Acemce, Fransızca, Rusçalarını kullanmakta devam edilirse yeni yeni yabancı kelimelerin girmesini men edemeyiz. Hasılı Türkçe Osmanlıca denilen ve Osmanlı siyasi heyeti gibi karma karışık olan halinden kurtulamaz.” (Akçuraoğlu;1933,8)Türkçe'nin arileştirilmesine ilişkin görüş beyan etmiştir.

Cafer Seydahmet ise; “ Muhtelif kabilelere ayrılmış olan bütün Türklerin bir millet olduğu bizden ve bizim umumi, milli, siyasi düşüncelerimizin inkişafından değil, hatta doğmasından evvel, nasıl garp alimleri tarafından ispat edilmişse, Türk şiveleri veya lehçeleri arasındaki farkın Türk dilinin birliğini ihlal edemediği de yine muhtelif mekteplere mensup alimler tarafından tereddüt kabul etmez bir şekilde meydana konulmuştu.” (Seydahmet;1933,13)

Tüm bu durumlar neticesinde 1926'da Bakü'de Birinci Türkoloji Kongresi yapıldı. Türkiye'den Köprülüzade Mehmet Fuat ve Hüseyinzade Ali Beylerin katıldığı bu kongrede uzun tartışmalardan sonra Lâtin kaynaklı bir alfabe benimsendi ve buna Birleştirilmiş Türk Elifbası adı verildi. Bu alfabe aşamalı olarak Sovyetlerdeki Türk Cumhuriyetlerince kullanılmaya başlandı. 1927'de Azerbaycan'da Lâtin yazısı kullanılmaya başlanmıştı. 3 Şubat 1928'de İstanbul'da hutbe Türkçe olarak okunmaya başlanmış, aynı yılın 24 Mayıs'ında da Türkiye Büyük Millet Meclisi, yazı devriminin öncüsü olarak Lâtin rakamlarını kabul etmişti. (Akalin,43) Yeni yazının tüm yurttta yaygınlaştırılması için gerekli çalışmalar başlatılmıştır. “Amaç, okuma yazma oranını artırmak, milleti cehaletten kurtarmaktı. Millet Mektepleri 1 Ocak 1929 günü resmen açıldı. Kadın erkek, genç yaşlı demeden herkesin Millet Mekteplerinde yeni yazıyı öğrenmesi amaçlanmıştı” (Akalin,46)

SONUÇ

Toplumların var olma mücadelesi etkileşim ve ortak duyguya sahip bir ruhla mümkündür. Rusya Türkleri ve Türkiye arasında mevcut olan bu ortak ruh, mensubu buldukları toplumların aydınlarını görüş teatisinde bulunmaya sevk etmiştir. Rusya Türkleri, asimile politikalarına karşı yürüttükleri siyasette geri kalmış eğitim sisteminden sıyrılarak yeni bir eğitim sistemi geliştirilerek bu geri kalmışlığa karşı konulabileceğinin bilincine varmışlardır. Türk İnkılâp Tarihi sürecine bakıldığında da aynı şekilde yeni bir eğitim sistemi, yeni bir yazı, yeni bir sosyal dönüşüm aşamaları göz önünde bulundurularak artık çağdaş nitelik arz etmeyen bazı kurum ve kuruluşların lağvedilerek yerine yenilerinin tesis edilmesi ön görülmüştür. Dikkat edildiği takdirde gerek Türkiye'de ve gerekse Rusya'daki Türkî zümrelere mensup aydınlar bilhassa Fransa'da eğitim gördükten sonra yurtlarına döndüklerinde Batılı ülkelerin gelişmişliklerinin örnek alınması gereği üzerinde durmuşlardır. Yapılmak istenen değişikliklerin kamuoyuna duyurulabilmesi için de basın-yayın organlarından istifade etme yolunu seçmişlerdir. Rusya Türkleri, bilhassa Türk İnkılâpları sürecinde Türk siyaset hayatında etkin rol oynayarak, Atatürk'ün yanı başında bulunmuşlar ve ona görüşlerini beyan ederek fikrî mahiyette desteklerini esirgememişlerdir. Kendi yurtlarında uyguladıkları politikalarla da Türk toplumu için örnek teşkil ettiklerini söylememiz mümkündür. Ayrıca Atatürk de Türk insanının geçmişini, kültürünü, yaşadığı coğrafya üzerinde araştırmalar yaptırarak Rusya Türkleri'nin de Rusya tarafından silinmeye yüz tutmuş olan tarihî geçmişini yeniden gün yüzüne çıkarmayı amaçlamış bulunmaktadır.

KAYNAKÇA

- AÇIK, Fatma (2008). “XX. Asrın Başlarında Türk Dünyasında Yaşanan Alfabe Değişikliklerinin Sebepleri, Gelişimi ve Sonuçları”, *Başkent Üniversitesi Ve Türk Dil Kurumu I. Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu,s.*
- AGAOĞLU , Ahmet,(1935).” Dil Devrimi”, *Evrensel Ay*, nr,51, Mart .
- AKALIN, Şükrü Haluk, (1992). “Cumhuriyet Döneminde Türkçe”, *Türkler*, C. 18, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara .
- AKÇORA Ergünöz, (1989). “ Atatürkçü Düşüncede Milli Tarih ve Milli Kültür”, *Türk Dünyası Tarih Dergisi Aralık* .
- AKÇURA, Yusuf, (1928). “Türk Yılı: 1928”, İstanbul: Yeni Matbaa.
- AKÇURAOĞLU Yusuf, (1933).”Türk Dilinin Geçmiş, Bugünü ve Yarını”, *Çığır*, nr.8, Aralık .
- ARABACI, H. Murat(2008).” 1783 Yılından Sonra Kırım Türklerinin Osmanlı Devleti İle Kültürel İlişkileri” *,Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Volume 1/2 Winter* .
- BAYRAKTAR, Bayram, Muhammed Karakaş, Hasan Özsoy(2002).*Çağdaş Türkiye Tarihi*, İnkılâp Yayınevi, İstanbul .
- CENGİZ , Yasin,(2008). *Serbest Cumhuriyet Fırkası ve Kapanışı Sonrasında Mutedil- Muhalif Bir Kimlik Olarak Ahmet Ağaoğlu ve Basındaki Sesi:Akın*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Konya .
- COŞAR ,Asiye Mevhibe ,(1992).”Cumhuriyet Dönemi Dil Hareketleri ve Dil Tartışmaları”, *Türkler*, C. 18, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara .
- CUCUNEL, Hakan,(2004). *Türk Dil Devriminin Ulus Devlet Olma Sürecine Katkısı*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara .
- DEMİR, Gafar, (2008).*Yusuf Akçura'nın TBMM'deki Faaliyetleri*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul .
- ERCİLASUN , Ahmet Bican, (2004). “Tarihi Akışı İçinde ve Cumhuriyet Döneminde Türk Dili”, *BAL-TAM Türklük Bilgisi Prizren*, S. 1. Eylül .
- EROĞLU, Hamza,(1982). *Türk İnkılâp Tarihi*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul .
- EROL , Ali, (2011). “ Modern Azerbaycan Edebiyatı'nın Kuruluş Yıllarında Türkçe Meselesi”, *Turkish Studies, Volume 6/1 Winter* .
- GARAŞOVA , Sevil,(2004). “ XX. Yüzyıl Azerbaycan Fikir Tarihinde Ali Bey Hüseyinzâde'nin Yeri”, *Selçuk Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 16,Güz.

- GASIMOV, Musa,(2002). " Birinci Dünya Savaşı Yıllarında Rusya'nın Azerbaycan'da Türkçülük ve İslamcılıkla Mücadelesi",*Türkler*, C.18, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara .
- GEORGEON , François, (2006).*Osmanlı- Türk Modernleşmesi(1900-1930)*,Çev. Ali Berktaş,YKY, İstanbul .
- KANLIDERE, Ahmet, (2004). "Sovyet ve Türk Tarih Yazıcılığında Rusya Müslümanlarının Düşünce Tarihi", *Türkiye Araştırmalar Literatür Dergisi*, C. 2, S. 1.
- KANLIDERE, Ahmet, (2002). "XIX. ve XX. Yüzyıllarda Kazan Tatarları", *Türkler*, C. 18, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara .
- KAPLAN, Mehmet ,(1989).*Kültür ve Dil*, Dergah Yayınları, İstanbul .
- KARAHAN, Leyla, (1999). " Atatürk Dönemi Dil Kurultaylarında Türk Dünyası", *Türk Dili*, S :574, Ekim.
- KHALID ,Adeeb,(2002). " Cedidcilik ve Orta Asya'daki Yeni Kimliklerin Ayrınımlarına Giriş", *Türkler* C. 18, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara .
- KORKMAZ,Zeynep(1992). " Atatürk ve Dil Devrimi", *Türkler Ansiklopedisi*, C. 18, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara.
- KOŞAY , Hamit Zübeyr,(1929). " Dil Yenileşmesine Dair", *Türk Yurdu*, c. 3-2, nr. 17-18/211-212 Mayıs- Haziran.
- MAKSUDİ , Sadri,(1934). "Dil Düzeltme İşinde Yazıcıların Borçları", *Öz Dilimize Doğru*, nr. 19, 30 Haziran .
- ÖZ, Şaban,(2009). "Cumhuriyetin İlk Yıllarında Medeniyet Tasavvurları- Ahmet Ağaoğlu(1869-1939) Özelinde",*Turkish Studies*, Volume 4/3 Spring.
- ÖZKAN , Asaf, (2005). *Yusuf Akçura ve Ahmet Ağaoğlu'nun Türkiye'nin Kültür ve Düşünce Hayatına Etkileri*, Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Erzurum .
- PULTAR, Gönül, (1996). Sadri Maksudi Arsal'ın Türkiye'deki Hizmetleri, *TC. Devleti'nin Kuruluş ve Gelişmesine Hizmeti Geçen Türk Dünyası Aydınları Sempozyumu Bildirileri(23- 26 Mayıs 1996)*, Edit. A. Yuvalı, Mustafa Argunşah, Mustafa Keskin, Ayhan Öztürk, Kayseri .
- SAKAL , Fahri,(1995). *Ağaoğlu Ahmet Bey*, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Samsun .
- SEFERCİOĞLU,Necmettin,(1931).Kitaplar ve Mecmualar Arasında, *Türk Yurdu* 21, (Şubat)C.6-26, S. 38-232,Ankara.
- SEYİT AHMET ,Kırımlı Cafer, (1933). "Dil Meselesi ve Bolşevikler, *Azerbaycan Yurt Bilgisi*", nr.13, Aralık .
- SWIETOCHOWSKİ , Tadeusz ,(1991), " 1920 Öncesinde Rus Azerbaycan'ında Milli Kimliğin Yükselişi ve Edebi Dil Politikası ", *Ethnic and Radal Studies*, 14/1, London.
- UCA,, Alaaddin ,(1997)."Ziya Gökalp ve Ona Türklüğü Aşıl原因an Adam: Hüseyinzade Ali Bey", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 8, Erzurum .
- VOZGRİN, Valeri,(2002). " Çarlık Zamanında Kırım'da Türk Milli Hareketi", *Türkler* C. 18, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara .
- ZENKOVSKY, Serge A.,(2000) *Rusya'da Türkçülük ve İslâm*, Çev: Ali Nejat Ongun, Günce Yayıncılık, Ankara .